

И. С. ДОСТЈАН;

РОССИЯ И БАЛКАНСКИЙ ВОПРОС

(Из историји русско-балканских политических свјезаи у првој трети XIX в)

Москва 1972

У издању Академије наука СССР — Институт Славоденија и балканистики — изашла је књига И. С. Достјана: *РОССИЯ И БАЛКАНСКИЙ ВОПРОС*, у којој се третира политика Русије у односима балканских народа и Турске у прве три деценије XIX вијека. То је управо вријеме када балканско питање добија велики значај у спољној политици Русије. Наиме, од почетка XIX вијека отпочео је у Југоисточној Европи снажан процес ослободилачких покрета из којих ће настати и формирати се и нове самосталне државе (Црна Гора, затим Србија и Грчка). Балканско питање аутор разматра у тијесној вези са Источним питањем, које од последње четвртине XVIII вијека све више постаје значајно у међународним односима у Европи. О Источном питању постоји огромна литература — настала у последњих 150 година. Па, ипак, овај историјски проблем је и даље предмет живог интересовања научних посленика и научне јавности уопште. У том склопу природно је што историјску науку особито занима и проблем ослобођења од турске окупације балканских народа — Јужних Словена, Грка, Албанаца — као и Молдаваца и Влаха који припадају југоисточној Европи и чије национално ослобођење било тијесно повезано с националним ослобођењем народа на Балкану. Улога Русије у рјешавању балканског проблема као и разрјешавању читавог Источног питања, била је врло важна. То је несумњиво још једном потврдио аутор ове значајне монографије.

Књига се (од 360 страна) састоји из увода и три доста обимне

главе, у којима се обрађују поједине етапе у развоју балканског питања и односа Русије према њему.

У уводу је укратко указао на улогу Русије у стварању независних националних држава на Балкану, разумије се, са аспекта руске спољне политике, њеног интересовања и ангажовања у рјешавању овог питања.

У првој глави обрађене су основне етапе и специфичности политике Русије према Турској и балканским народима с краја XVIII и на почетку XIX вијека. У анализи тих основних етапа аутор је пошао од „Грчког пројекта“ Катарине II (тако се назива програм широке експанзије Русије у односу на Турску, који је руска царица формулисала у преписци с аустријским царем Јосифом II у 1787, а у коме је изнијета идеја о стварању грчке (источне) империје под влашћу представника из династије Романова), који је остао основни политички концепт руске спољне политике у односу на рјешавање Источног питања. Другу етапу по аутору чине вријеме сукоба и борби Русије и Француске у југоисточној Европи и руско-балканске политичке везе у почетку XIX вијека (до Тилзитског мира 1807). Трећу етапу представља вријеме остваривања политике Русије на Балкану од 1807. до 1812. године.

У глави другој — *Руско-турски односи и балканско питање после закључења Букурешког мира (1812—1820)* — извршена је анализа руске политике у односима Турске и балканских народа од 1812—1814, затим гледања на балканско питање у вријеме Бечког конгреса и стварања Свете

алијансе; посебно је обрађен програм политике владе Александра I према Турској и балканским народима у 1816. години; руско-турски преговори о испуњењу услова Букурешког мира 1816. до почетка 1821. године и политика царске владе и њени односи према појединим балканским народима — Србима, Грцима, Црногорцима, као и њој територијално много ближим Молдавцима и Власима.

Трећа глава књиге је најопширнија. У њој је обрађена *Русија и балканско питање у периоду источне кризе двадесетих година XIX вијека*. Балканско питање двадесетих година постаје врло актуелно и с аспекта политике балканских народа — њихове борбе за национално ослобођење и признања права на аутономију и самосталност (Србија—Грчка) — и са становишта великих европских сила које се све више у њега уплићу, полазећи, прије свега, од својих интереса. Русија у том важном раздобљу опет игра прворазредну улогу, јавља се као главна сила у разрјешавању балканског проблема. Писац је хронолошки врло прегледно и студиозно обрадио оне најбитније етапе у развоју балканског питања од 1821—1829. године, када се Источно питање јасно оцртава као политички проблем који изазива и велику источну кризу не само на Балкану и Југоисточној Европи него и много шире. Автор успјешно прати све догађаје на Балкану у оно вријеме. Он посебно обрађује балканско питање у почетку источне кризе (1821—1822), која је отворена великим ослободилачким покретом грчког народа и његовом борбом против несносног турског окупационог режима и феудалног система. Сљедећу фазу ове кризе, у којој долази до пуног изражаја балканско питање, чини вријеме од 1823. до 1825. године. Посебно је у овој фази обрађена руска политика према Турској и балканским земљама послије смрти цара Александра I

и доласка на пријесто Никола I, императора самодршца, који ће знатно енергичније наставити да води спољну политику Русије у источној кризи. Руско-турски рат 1828—1829. године и балканско питање такође су опширно обрађени. Писац је ову главу завршио разматрањем балканског питања у завршној фази овог руско-турског рата, који се окончао познатим Једренским миром у јесен 1829. године. Овим миром се и завршава источна криза. Из ње се родила самостална грчка држава, а Србија је добила и формално право, аутономију хати-шерифом од 1830. године.

У закључку књиге је дата оцјена руске политике према турској, а посебно у односу на балканско питање од краја XVIII и у првој трећини XIX вијека. Турска је у источној кризи испољила и потврдила све слабости свога унутрашњег привредно-политичког развитка. Турски феудални систем био је већ ороноу. Турску су из темеља потресали националноослободилачки покрети црногорског, српског, грчког и других балканских народа.

Књига је написана зналачки, на основу обимне литературе и објављених извора, углавном из совјетских архива. Она баца доста свјетлости и нових погледа на балканско питање, указујући на тенденциозне и погрешне погледе који су постајали у историјској науци у вези с неким специфичностима руске спољне политике на балканском простору у оно доба. Монографија нам пружа добру основу да разумијемо и касније ангажовање Русије у рјешавању балканског питања у оквиру свјетског проблема Источног питања. Међутим, то што је писана претежно на основу руске и совјетске историографије, и искључиво на објављеним изворима из совјетских архива — јасно упозорава да цијела истина о спољној политици Русије и руско-бал-

канским политичким везама није овом књигом саопштена. Та истина се може потпуније утврдити и презентирати научној и широј културној јавности само ако се упоредо проучавају литература и извори како совјетски тако и балканских земаља, па и неких других европских држава. Достигнути степен у развоју историографије и проучавање архивске грађе у свакој од земаља, које су учествовале у рјешавању балканског питања. чини се, да је могућност за још студиозније и свестраније сагледавање овог значајног проблема, у чијем је рјешавању Русија играла веома значајну улогу и кроз читав XIX вијек, а не само

у прве три његове деценије.

Све ово не умањује вриједност монографије колико указује на сложеност, ширину аспекта и различите могућности за научно рјешење проблема о ком је ријеч. И. С. Достјан је дао прилог вриједан пажње, али, рекли бисмо, само са једног аспекта — аспекта спољне политике, Русије и њених политичких веза према балканским народима у једној заиста динамичној и садржајној форми њиховог националног и социјалног бунта из кога ће настати и прве самосталне државе. Но, и то је за поштовање и научно уважавање.

Миомир Дашић

Др Зоран Лакић

ЦАСНО

ЦРНОГОРСКА АНТИФАШИСТИЧКА СКУПШТИНА НАРОДНОГ ОСЛОБОЂЕЊА 1944 — 1945. *Издање Историјског института СР Црне Горе, Титоград 1975. стр. 625*

Поводом 30-годишњице Ослобођења и побједе над фашизмом, не давно је изашла из штампе збирка докумената ЦАСНО. Књига је објављена у издању Историјског института СР Црне Горе, који у своме плану рада значајно мјесто даје изучавању историје народне власти и конституисања црногорске државности у оквиру федеративне Југославије. Чињеница да је др Зоран Лакић објавио више чланака на ову тему, да је одбранио докторску дисертацију из ове области и да је припремио раније објављену збирку докумената *ЗАВНО Црне Горе и Боке* — предодредила га је као најпогоднијег приређивача и ове збирке. Он је то и потврдио резултатом свог настојања.

Ова збирка докумената обухвата период од Трећег засједања Скупштине, која је одржана у Колашину 14. јула 1944. године, до Четвртог засједања одржаног у

Цетињу 15—17. априла 1945. године. Током овог деветомјесечног рада настало је око 4.000 докумената, али нијесу сва сачувана. За ову збирку Лакић је одабрао 264 најважнија документа настала радом ЦАСНО-а, Предсједништва ЦАСНО-а, његових одјељења и комисија, која дају реалну слику садржаја рада и разноврсне дјелатности ових органа. Књига садржи: предговор, шест глава основног текста и регистре.

У предговору (5—21) аутор даје краћи осврт на развој народне власти и на политичке прилике у Црној Гори током посљедње године рата.

Прва глава (25—73) садржи 13 докумената, насталих радом Трећег засједања Црногорске антифашистичке скупштине народног ослобођења. Ту су дата његова најважнија документа (запис-